

Nr 12.

Ankom till riksdagens kansli den 12 april 1916 kl. 2 e. m.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 12, i anledning av väckt motion angående vissa ändringar i gällande folkskolestadga.

I en inom andra kammaren av herrar *Welin* och *Lingström* väckt motion nr 13 hemställes, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t, för att betrygga småskollärarnes rättsliga ställning, måtte antaga som gällande det »Förslag till författning angående ändringar av § 23 mom. 1, § 24 mom. 3 och § 33 mom. 2 i folkskolestadgan», som av lärarlönenämnden avgivits.

Med avseende på vad motionärerna anfört till stöd för sin hemställan får utskottet hänvisa till motionen.

Motionärernas framställning äsyftar, att lärare och lärarinnor vid småskolor och mindre folkskolor samt biträdande lärare och lärarinnor vid folkskolor må tillförsäkras en i rättsligt avseende mera tryggad ställning. Det är sålunda den stora grupp av lärare, som gemensamt plägar benämnas småskollärare, som i motionen avses.

Utskottet.

Den äldsta av de skolformer, vid vilken lärarkrafter med småskolekompetens användes, är den s. k. mindre folkskolan. Ur 1853 års stadgande om mindre folkskolor framväxte sedan den egentliga småskolan. Småskoleinstitutionen ställdes från början helt på frivillighetens grund, och på denna grund har den så småningom utvecklats till sin nuvarande allmänna omfattning.

De nuvarande kompetensbestämmelserna för ifrågavarande lärare innehållas i folkskolestadgans § 23 mom. 1, som har följande lydelse:

»Till biträdande lärare i folkskola, lärare i småskola samt lärare i mindre folkskola må antagas personer, vilka, jämte det de äga den lämp-

lighet för lärarkallet, som i föregående § 18 mom. a) omförmäles, antingen företett betyg över avlagd examen vid folkskollärarseminarium eller över undergången prövning vid annat under offentlig kontroll stående seminarium eller ock efter uppnådda aderton års ålder medelst undervisningsprov eller annorledes för skolrådet ådagalagt sig innehava för den sökta befattningen erforderliga insikter och färdigheter samt god förmåga att meddela undervisning.»

Med hänsyn till sin behörighet att söka och innehava befattning kunna sålunda dessa lärare indelas i två grupper, nämligen examinerade och oexaminerade. Behörighet för anställning vid nu avsedda skolor kan i enlighet med nämnda paragraf i folkskolestadgan och övriga gällande bestämmelser vinnas på något av nedan angivna sätt:

genom att vid landstingsseminarium eller av Kungl. Maj:t godkänt enskilt seminarium med minst åtta månaders undervisningstid — efter att ha deltagit i undervisningen vid seminariet minst två lästerminer, varav den ena omedelbart före prövningen — undergå prövning i närvaro av någon medlem av folkskolöverstyrelsen eller ett av överstyrelsen förordnat ombud,

genom att avlägga examen vid ett statens seminarium samt

genom att avlägga undervisningsprov eller på annat sätt inför skolrådet förete kompetens för befattningen.

Ursprungligen kunde de lärare, varom det här är fråga, entledigas utan vidare. En förändring häri skedde genom folkskolestadgan 1882, vari infördes bestämmelsen, att vid lärares antagande av skolråd eller av husfäder överenskommelse borde träffas om ömsesidig rätt till uppsägning på viss tid. Det nya, som härmed tillkom, var bestämmelsen om överenskommelse beträffande uppsägningsrätt. Denna bestämmelse har sedermera undergått förändringar i syfte att bereda nu ifrågavarande lärare en fastare ställning. Sålunda erhöll bestämmelsen genom kungörelsen den 15 november 1885 följande lydelse:

»Lärare, som antages av skolråd eller av husfäder, skall anställas antingen på bestämd tid, dock icke utöver ett läsår, eller tills vidare. I senare fallet skall överenskommelse träffas om ömsesidig rätt till uppsägning på minst fyra månader».

Härigenom fixerades för första gången tillsättningsformerna *tills vidare* och *på viss tid*, av vilka den förra skulle utgöra den fastare. I den nya folkskolestadgan den 10 december 1897 erhöll momentet ytterligare följande tillägg: »skolråd dock obetaget att, där kyrkostämman så beslutar, i enlighet med bestämmelser i vederbörligen stadfast reglemente giva lärare vid småskolan en fastare anställning». Av denna rättighet att giva

sina småskollärare en fastare anställning har emellertid endast ett fåtal skolråd begagnat sig.

Ett mera betydelsefullt led i strävandet att tillförsäkra dessa lärare en mera tryggad ställning betecknas av kungl. kungörelsen den 17 november 1905 angående småskollärares entledigande, varigenom folkskolestadgan § 33 mom. 2 erhöll följande, nu gällande lydelse:

»Har vederbörande examinerad, ogift lärare, som till befattning, varom i § 23 förmäles, blivit av skolrådet antagen tills vidare med ömsesidig uppsägningsrätt, och som ännu ej är till ålderdomsunderstöd berättigad, tjänstgjort i sammanlagt fem år å ifrågavarande eller annan likartad tjänst, må sådan lärare entledigas endast av sådana orsaker, som omförmälas i § 32, eller på grund därav, att tjänsten i fråga genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall förändras till folkskollärartjänst eller indragas. Över skolrådets beslut om sådant entledigande må besvär anföras av läraren på sätt som omförmäles i § 32».

De åberopade avsättningsorsakerna uttryckas i § 32 sålunda: — — — »befinnas oskicklig till eller försumlig i förrättandet av sin tjänst eller ådagalägga sådant uppförande, att han ej bör såsom lärare längre bibehållas».

Lärare, varom här är fråga, erhöll sålunda den större trygghet i sin ställning, som innefattas däri, att han endast kunde entledigas av sådana orsaker, som kunde föranleda ordinarie lärares skiljande från tjänsten.

Någon fullt tillfredsställande lösning av frågan om småskollärarkårens rättsliga ställning utgör emellertid icke denna paragraf i folkskolestadgan.

Först och främst kommer den rättssäkerhet, som dessa bestämmelser avse att bereda, långt ifrån hela kåren till godo. Från förmånen att icke kunna avskedas utan uppgivna skäl äro uttryckligen undantagna: 1. oexaminerade lärare, 2. lärare, som icke tjänstgjort i ifrågavarande egenskap sammanlagt i fem år, 3. lärare, som antagits för viss tid, 4. gifta lärare, 5. lärare, vars tjänst genom i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall indragas eller förvandlas till folkskollärartjänst, 6. de, som äro till ålderdomsunderstöd berättigade.

Särskilt vållar undantaget för de på viss tid anställda lärarne otrygghet för en hel del lärare, alldenstund det står i skolrådets skön att begagna sig av allenast denna anställningsform. Lönenämnden lämnar exempel på att lärare av nu åsyftade kategori tjänstgjort i 22 år vid samma skola med förordnande på ett år i sänder, samt att inom hela skoldistrikt med en lärarepersonal, uppgående ända till över 50 personer, ingen enda av dessa erhåller förordnande tills vidare utan allesamman anställas för ett år i sänder.

Men icke ens de småskollärare, som inrymmas under bestämmelsen om fastare anställning, äro i avseende på sin rättsliga ställning likställda med den ordinarie personalen vid den egentliga folkskolan. Visserligen åtnjuter den småskollärarepersonal, som icke faller under de ovannämnda undantagen, förmånen att icke kunna avsättas utan att ha befunnits »oskicklig till eller försumlig i förrättandet av sin tjänst» eller »ådagalagt sådant uppförande, att han ej bör såsom lärare bibehållas», men entledigande av sådan anledning behöver, då det gäller småskolans lärarepersonal, icke föregås av sådan varning, som § 32 omförmäler.

Att en dylik lägre straffgrad finnes att tillgå, måste anses fördelaktigt både för den felande läraren, som därigenom beredes tillfälle att taga sig till vara för de påtalade felen, och för skolrådet, som genom en sådan bestämmelse befrias från obehaget att behöva för första förseelse skilja en kanske i andra hänseenden duglig lärare från tjänsten.

Utskottet anser sålunda både från skolans och lärarens synpunkt önskvärt, att småskollärarekåren erhåller en i rättsligt hänseende mera tryggad ställning. Om det än måste anses ligga någon överdrift i motionärens förmodan, att nämnda kår är »den mest vanlottade av alla i det offentliga tjänst anställda kårer», kan det icke förnekas, att nu gällande bestämmelser om dessa lärares rättsliga ställning föga motsvara vare sig den samhälleliga betydelse, deras arbete måste anses äga, eller de krav på utbildning och duglighet, som samhället ställer och måste ställa på innehavare av så ansvarsfulla tjänster.

Då det så blir fråga om vilka åtgärder som böra vidtagas för beredande av en i rättsligt hänseende mera tryggad ställning åt den ifrågasvarande personalen, så kunna olika vägar väljas, nämligen *antingen* att bereda småskollärarna ordinarie anställning och sålunda full likställighet med folkskollärare i det hänseende, som här är i fråga, *eller* att utfylla nuvarande bestämmelser dels till omfattningen, så att alla innehavare av mera stadigvarande befattningar av detta slag komma i åtnjutande av den fastare anställningen, och dels genom införande av bestämmelserna om »föregående fruktlös befunnen varning» såsom villkor för avsättningsbeslut.

Den förstnämnda utvägen måste såväl ur synpunkten av småskollärarekårens trygghet som med hänsyn till likställigheten mellan folkskolans lärarkårer och bestämmelsernas enkelhet vara mest tilltalande, och lärarnes egna önskningsar hava också sedan gammalt gått i denna riktning.

Vid ett allmänt folkskollärarmöte i Lund 1913 framfördes emellertid i ett utredande föredrag av redaktören Gottfrid Björkman i Stockholm tanken på frågans lösning efter den sistnämnda linjen. Mot förslaget att

giva småskolepersonalen ordinarie anställning anfördes, att en sådan anordning, med hänsyn till den berättigade strävan att förvandla de mindre folkskolorna till folkskolor och ersätta biträdande lärare med folkskollärare, med en viss nödvändighet komme att medföra, att stora grupper av lärare ställdes utanför förmånen av en dylik fast anställning. Kravet på full likställighet med förhållandena vid folkskolan borde sålunda för tillfället få lämna rum för en lösning av frågan på grundvalen av förut medgivna rättigheter. Mötet uttalade sig för en sådan anordning.

Sedan dess har lärarelönenämnden, som ansett sig böra upptaga frågan i samband med småskollärarepersonalens lönefråga, anslutit sig till den av nämnda folkskollärarmöte förordade lösningen, dock med uttryckligt framhållande av anordningens provisoriska karaktär.

»När skolväsendet», säger lönenämnden, »framdeles nått större utveckling, så att de mindre folkskolorna avskaffats, av samtliga lärarkrafter på den egentliga folkskolans område kan krävas folkskollärarekompetens, och småskoleinstitutionen även genom lagstiftningen erhållit den bestämda plats i skolorganisationen, som motsvaras av dess egenart, kommer också frågan om småskollärarnes anställning att lösas sig på ett enkelt och naturligt sätt. Till dess torde en provisorisk lösning av denna fråga av så tillfredsställande art som möjligt böra sökas på grundvalen av och genom en påbyggnad av nu gällande bestämmelser, en lösning, som numera förordas av lärarkåren själv».

De reformer i berörda avseende, som nämnden i anslutning till detta principuttalande föreslår, äro väsentligen följande.

1. I regel böra endast vederbörligen examinerade lärare äga behörighet att vinna sådan anställning, varom här är fråga. Visserligen anser nämnden, att den åtskillnad, som hittills gjorts mellan examinerade och oexaminerade, fortfarande bör vara gällande, men då statsbidrag icke vidare utgår till avlöning för oexaminerade lärare, som anställas efter den 1 januari 1908, torde detta i realiteten betyda, att oexaminerade lärare icke vidare komma att erhålla anställning i skolans tjänst.

2. Lärare skall antagas — i överensstämmelse med vad redan nu är fallet — antingen *tills vidare* eller på *viss tid*. Men lönenämnden yrkar, att *tills vidare*-anställningen må komma till vidsträcktare användning än hittills och anställningen på *viss tid* inskränkas till att huvudsakligen omfatta tjänster, som äro vakanta, eller vilkas innehavare äro tjänstlediga.

3. Nämnden anser både sakliga och formella skäl tala för en sådan förbättring i småskollärarnes rättsliga ställning, som införandet av varning såsom en första straffgrad innebär.

4. Beträffande de gifta småskollärarinnorna föreslår nämnden den förbättringen i deras rättsliga ställning, att de må kunna entledigas endast därest folkskolöverstyrelsen på framställning av vederbörande skolråd med hänsyn till tjänstens upprätthållande finner detta nödigt.

Utformat i förslag till avfattning av vissa paragrafer i folkskolestadgan har förslaget följande lydelse:

§ 23.

1. För att anställas som lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola och biträdande lärare vid folkskola fordras att vara känd för gudsfuktan och sedlig vandel samt äga den stadga i karaktären och den foglighet i lynnet, som ungdomens ledning kräver, ävensom att hava antingen avlagt folkskollärarexamen eller ock vid något statens seminarium eller annat under offentlig kontroll stående seminarium undergått för sådan anställning avsedd prövning, skolande enahanda behörighet jämväl tillkomma lärare vid ifrågavarande läroanstalter, som enligt tidigare meddelade bestämmelser undergått sådan prövning inför folkskolinspektör.

Övergångsstadgande.

Denna författning träder i kraft den 1 januari 1916, dock att den, som utan att, på sätt i denna författning sägs, vara vederbörligen examinerad, före nämnda tidpunkt blivit anställd såsom lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola eller biträdande lärare vid folkskola, skall jämväl efter nämnda tidpunkt äga behörighet till sådan anställning.

§ 24.

3. Extra ordinarie folkskollärare och särskilda lärare i övningsämnen må efter omständigheterna anställas på viss tid eller tills vidare.

Då lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola och biträdande lärare vid folkskola anställas av skolråd, skall det ske tills vidare, där det icke med hänsyn till växling i lärjungeantalet, nära förestående omorganisation av distriktets skolväsen eller annan i skolrådets protokoll uppgiven anledning befinnes erforderligt, att läraren anställs på viss tid, skolråd dock obetaget att, där kyrkostämman så beslutat, i enlighet med bestämmelser i vederbörligen stadfäst reglemente giva lärare vid småskolan en fastare anställning.

Då lärare anställs tills vidare, skall därmed följa ömsesidig rätt till minst fyra månaders uppsägning, där ej längre uppsägningstid blivit avtalad.

Då lärare anställs på viss tid, må denna icke överstiga ett läsår.

§ 33.

2. Har vederbörligen examinerad lärare, som till befattning, varom i § 23 förmåles, blivit av skolrådet anställd tills vidare, tjänstgjort i sammanlagt fem år som lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola eller biträdande lärare vid folkskola, må sådan lärare, därest han icke eljest enligt bestämmelse i reglementet för småskollärarnas pensionsinrättning är skyldig att avgå från tjänsten, entledigas endast av sådana orsaker och i den ordning, som omförmåles i § 32, eller på grund därav, att tjänsten i fråga genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall förändras till folkskollärartjänst eller indragas. Utan hinder av vad som sålunda är stadgat må kvinnlig lärare, som är gift, kunna entledigas, därest folkskolöverstyrelsen på framställning av vederbörande skolråd med hänsyn till tjänstens behöriga upprätthållande finner det nödigt.

Över skolrådets beslut om entledigande må besvär anföras av läraren på sätt, som omförmåles i § 32.

Motionärerna föreslå nu, att riksdagen skulle begära, att Kungl. Maj:t måtte antaga såsom gällande detta lönenämndens förslag till ändringar i folkskolestadgan.

Mot en sådan begäran från riksdagens sida har utskottet både formella och sakliga betänkligheter.

Först och främst kan den utredning i ärendet, som av lönenämnden igångsatts, icke anses vara avslutad. Hela lönenämndens betänkande har visserligen varit föremål för myndigheternas yttranden, och ärendet är för närvarande föremål för löneregeringskommitténs prövning, men utskottet har icke kännedom om de anmärkningar, som myndigheterna tilläventyrs framställt mot förslaget, och ej heller vad löneregeringskommittén kan ha att däremot erinra. Utskottet anser därför, att riksdagen icke bör binda sig vid ett utformat förslag till författning i ämnet.

Vidare kan det ifrågasättas, huruvida det kan anses lämpligt att lösrycka frågan om småskollärarnas rättsliga ställning från samma lärares lönefråga. Vid övervägande av denna sak har emellertid utskottet i likhet med motionärerna kommit till den uppfattningen, att något nödvändigt samband mellan dessa frågor icke finnes, utan kan den förstnämnda frågan utan någon olägenhet lösas skild från den senare, ja, att det rent av vore en fördel för lönefrågans vidare behandling, om frågan om kårens rättsliga ställning förut vore ordnad. Då därtill kommer, att den definitiva löneregeringen i anledning av de tryckta ekonomiska förhållandena synes

bli uppskjuten, kan utskottet icke annat än förorda, att den av motionärerna framförda frågan snarast upptages till slutlig behandling utan samband med lönefrågan.

Däremot anser utskottet, att en annan fråga, nämligen om tillsättningen av småskollärare, bör avgöras i sammanhang med frågan om samma kårs rättsliga ställning. Ty det är självklart, att i samma mån som lärarne erhålla en fastare anställning, och svårigheten att skilja en lärare från hans befattning ökas, måste större omsorg ägnas dylika lärares tillsättning. Sålunda böra platserna göras till föremål för tävlan, förslag upprättas efter objektiva grunder och föräldraintresset erhålla inflytande på valet.

Sambandet mellan de båda sistnämnda frågorna har andra kammarens första tillfälliga utskott påvisat vid behandlingen av en förlidet år av herrar Runefors och Hallén väckt motion om ändrade bestämmelser för tillsättande av bland annat sådana lärare, varom här är fråga, och utskottet vidhåller sin uppfattning i detta hänseende.

I fråga om formuleringen av lönenämndens förslag till ändringar i folkskolestadgan har utskottet också vissa anmärkningar att göra. Sålunda kan ifrågasättas lämpligheten att bibehålla i § 23 behörighet att *anställas* såsom lärare jämväl för »lärare vid ifrågavarande läroanstalter, som enligt tidigare bestämmelser undergått prövning inför folkskoleinspektör». De lärare, varom här är fråga, hade börjat sin tjänstgöring före den 1 januari 1878, således för 38 år sedan, och för den händelse några sådana lärare ännu tjänstgöra, ha de säkerligen uppnått pensionsåldern och torde näppe- ligen söka ny befattning. Dessa lärare omnämnas ej heller i § 23 sådan den formulerats i 1897 års folkskolestadga.

De sakliga betänkligheterna mot lönenämndens förslag gälla arten av den fastare anställning, nämnden vill bereda ifrågavarande lärare.

I sitt utlåtande i anledning av herrar Runefors och Halléns ovan- nämnda motion yttrar andra kammarens första tillfälliga utskott bland annat:

»Frågan om småskollärarepersonalens ställning skulle otvivelaktigt erhålla den mest tillfredsställande lösningen, om dessa lärare, beträffande tillsättning och entledigande, bleve likställda med ordinarie lärare.»

I vad angår den egentliga småskolans personal har utskottet icke funnit anledning frångå denna uppfattning. Småskolan är nu i verklig- heten lika fast organiserad som folkskolan, ehuru detta ännu icke kommit till uttryck i folkskolestadgan. Några mera betydande skolorganisatoriska svårigheter att för denna personal införa ordinarie anställning torde så- lunda icke finnas.

som en ordinarie. Den besättes vanligen för ett år i sänder. Men på grund av folkskolestadgans § 1 mom. 3, vari medgives att, om endast en lärare vid varje skola är ordinarie, övriga platser kunna uppehållas med extra ordinarie, kan ett skoldistrikt låta en lärare i många år vänta på att bli ordinarie.

Detta för både skolan och lärarna otillfredsställande förhållande bör ändras genom en bestämmelse, att skoldistrikt icke må upprätthålla en läraretjänst genom extra ordinarie mer än ett visst antal år. En motsvarande bestämmelse bör införas i avseende på småskolläraretjänster, vare sig dessa bliva ordinarie eller tillsättas tills vidare, som lönenämnden föreslår.

Ehuru utskottet sålunda är enigt med motionären därom, att frågan om småskolepersonalens rättsliga ställning icke bör fördröjas i avvaktan på lämplig tid för lönefrågans avgörande, anser sig utskottet icke kunna tillstyrka, att lönenämndens av motionärerna upptagna förslag i förstnämnda ärende antages oförändrat, utan förordar, att frågan snarast möjligt tages under omprövning och att därvid även frågan om småskollärares tillsättning vinner beaktande.

På grund av det anförda får utskottet i anledning av herrar Welins och Lingströms förevarande motion hemställa,

att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om åtgärder till beredande av en mera tryggad ställning åt lärare vid småskolor och mindre folkskolor samt biträdande lärare vid folkskolor.

Stockholm den 11 april 1916.

På utskottets vägnar:

NILS HELGER.

Vid slutbehandling av detta ärende ha närvarit: herrar *Helger, Welin, Andersson i Skrädene, Andersson i Milsmaden, Lingström, Persson i Björsholm, Hedström, Rydholm, Hedlund och Eronn.*
